

MAMLAKATIMIZDA NASLCHILIKDA ASOSIY BŒLGAN QORAMOL ZOTLARI

Temirov Omonullo Umidjon ōgli

*Samarqand Davlat veterinariya meditsinasi chorvachilik va
biotexnologiyalar Universiteti Toshkent filialining talabasi.*

Annotasiya: Naslchilik qishloq xo‘jaligining muhim tarmoqlaridan biri bo‘lib, yuqori mahsuldor chorva mollarini yetishtirishga qaratilgan. O‘zbekiston sharoitida naslchilikda asosiy ahamiyatga ega bo‘lgan qoramol zotlari.

Kalit so‘zlar: Naslchilik qoramol zotlari: Simmental, Sharole, Qora-oq, Qizildasht, Shvits, Bushuyev, Limuzin, Shartgorn, Gereford zotlari.

Mamlakatimizda naslchilikni rivojlantirish va chorvachilikni samarali tashkil etishga oid qator prezident qarorlari qabul qilingan bo‘lib, ular mazkur sohaning rivojlanishiga muhim hissa qo‘shmoqda. Quyidagi asosiy qarorlar haqida ma‘lumot:

1. **“Qoramolchilik tarmog‘ini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qaror**

Ushbu qaror chorvachilik tarmog‘ida nasldor qoramol yetishtirishni rivojlantirish, zotdor chorva mollarini chetdan olib kelish va mahalliy sharoitga moslashtirishga qaratilgan.

2. **“Sut va go’sht mahsulotlarini yetishtirishni ko‘paytirish va chorvachilikni modernizatsiya qilish” haqida qaror**

Ushbu qarorda naslchilikka ajratilgan subsidiyalar va imtiyozli kreditlar orqali fermer xo‘jaliklariga ko‘maklashish, ilg‘or texnologiyalarni joriy etish nazarda tutilgan.

3. **“2020-2030 yillarda qishloq xo‘jaligini rivojlantirish strategiyasi”** Mazkur strategiya doirasida naslchilikka alohida e‘tibor qaratilib, mahalliy sharoitga mos yuqori mahsuldor zotlarni ko‘paytirish, ilmiy izlanishlar va innovatsion usullarni tatbiq etish belgilangan.

4. **“Xususiy chorvachilik xo‘jaliklarini qo‘llab-quvvatlash” haqida qaror** Chorvadorlarga yengilliklar yaratish, subsidiyalar ajratish, naslchilikka oid texnik va moliyaviy yordam ko‘rsatishni nazarda tutuvchi qarorlar orqali ushbu tarmoqni rivojlantirish ta‘minlanmoqda.

5. **“Chorvachilik klasterlarini tashkil etish va rivojlantirish” to‘g‘risidagi qaror** Ushbu qaror asosida naslchilik va qoramolchilikda klaster tizimini joriy qilish, xususiy sektorni jalb etish orqali mahsuldorlikni oshirishga e‘tibor qaratilgan.

Qora-oq zoti: Toshkent , Far‘ona, Andijon, Namangan, Sirdaryo, Jizzax, Qashqadaryo, Surxondaryo, Samarqand viloyatlari hamda Qoraqalpo‘g‘iston Respublikasida.

Qizil-dasht zoti: Qoraqalpoğiston Respublikasi, Buxoro, Navoiy, Xorazm, Jizzax, Samarqand, Andijon, Qashqadaryo, Surxondaryo viloyatlari.

Shvits zoti: Andijon, Namangan, Farğona, Qashqadaryo, Surxondaryo viloyatlarida.

Bushuyev zoti: Andijon, Namangan, Farğona, Qashqadaryo, Surxondaryo viloyatlarida.

Limuzin — gōshti uchun boqiladigan qoramol zoti. Fransiyaning markaziy va janubiy-ğarbiy viloyatlaridagi gōshtdor qoramollar zotlaridan tanlash va saralash asosida yaratilgan. Fransiyaning Limuzin tarixiy viloyati nomi bilan atalgan. Zot sifatida 19-asrdan malum. Limuzin zoti mollari tez yetiluvchan, muskullari kuchli rivojlangan, suyaklari ingichka, tusi qizil. Buqalari vazni 1000–1200 kg, sigirlari vazni 600–650 kg. Sigirlari serpusht. Yillik soğimi 1500–1800 kg. Buzoqlari sut emish davrida jadal ōsadi va 8 oyligida tirik vazni 240–300 kg ga yetadi. Buzoq gōsht olish maqsadida 3 oylik buzoqlar 150–170 kg ga yetganda sōyiladi. Buqachalar gōshtga jadal boqilganda 12 oyligida 500 kg vaznga yetadi. Limuzin zoti buqalari uruği Ōzbekistonga 2002-yildan boshlab olib kelinmoqda hamda Farğona va boshqa viloyatlar bōrdoqchilik korxonalarini va fermer xōjaliklarida kam mahsul bōlgan sigirlarni sanoat usulida chatishtirishda foydalanilmoqda

Sharole zoti

Sharole — gōshti uchun boqiladigan qoramol zoti. 18-asrda Fransiyaning Sharole viloyatida mahalliy zotlarni yaxshilash bilan yaratilgan. Sharole zotli qoramollar yirik, tanasi uzun, tusi sarġishmallarang, ōta gōshtdor, buzoqlari yirik tuġiladi. Buqalarining ōrtacha vazni 1400–1500 kg, sigirlariniki 800–1000 kg. Jahondagi 70 dan ortiq mamlakatlarda tarqalgan. Mahalliy zotlarning gōsht mahsuldorlik sifatlarini yaxshilashda foydalaniladi.

Ōzbekistonga Sharole zotli buqalar birinchi bor 1970—71 yillarda olib kelingan. Respublika naslchilik seleksiyasida muzlatib salangan uruġlari qora-ola zotli sigirlarni uruġlantirishda ishlatilgan. Farġona viloyatining Buvayda xōjaliklararo bōrdoqchilik korxonasida qora-ola zotli ham mahsul sigirlarni Sharole zoti bilan chatishtirishdan olingan birinchi avlodlari vazni 5—6 oyligidayoq 250–260 kg ga

yetgan. Sanoat usulida chatishtirishda istiqbolli zotlardan hisoblanadi.

Bugungi ikkinchi qoramol zoti bu go'sht yo'nalishidagi zotlardan yana biri (мясное породи) SHORTGORN (shorthorn breed) !

Chorvachilikning Shortgorn zoti XVIII asr oxirida Angliyaning shimoli-sharqida paydo bo'lgan, zot ichidagi ba'zi qon liniyalari har doim u yoki bu sifatni ta'kidladi. Vaqt o'tishi bilan bu turli xil chiziqlar ajralib chiqdi . Shu bilan birga, Shortgornning bir qismi Gallovay zoti bilan chatishtirilgan holda oq tusi ham ishlab chiqilgan. Mahsuldorlik ancha yuqori va sifatli gōsht uchun ayni muddao! Sigirlarining vazni 500—550 kg, buqalariniki 850—900 kg. Soğin davrida o'rtacha 700—800 kg, ayrim hollardagina 2000—2500 kg sut beradi. Semirtirilgan 1,5—2 yashar mollarining vazni 400—560 kg, 8 oylik buzoqlarining vazni 180—210 kg. Ular tez yetiladi. 2— 3 yashari semirtirilganda 60—65% gōsht-yoğ qiladi, terisidan sifatli charm tayyorlanadi. MDH mamlakatlarida umumiy gōsht mahsulotlari hajmining 43% dan kōproği qoramol gōshtiga tōğri keladi. AQSH, Kanada, Markaziy va Janubiy

Amerika mamlakatlari, Avstraliya, Yangi Zelandiyada gōsht yōnalishidagi qoramolchilik rivojlangan.

Bugungi qoramol zoti malum va mashhur Gereford (Gereford breed)! Marhamat

Gereford qoramol zoti – gōsht uchun boqiladigan zot. 18-asrning 2-yarmida Angliyaning Gereford (Xerefordshir) grafligida mahalliy zotlardan tanlash va saralash yo‘li bilan yetishtirilgan. Rangi to‘q qizil, boshi oq, bo‘ynining usti, kōkrak osti, qorning pastki qismi, oyoği va dumida oq belgilari bor, gavda tuzilishi gōshtdor mollar tuzilishiga xos. Yangi tug‘ilgan buzoqlarining vazni 30—33 kg, 18 oyligida 400—450 kg. Sigirlarining vazni 550—600 kg, ayrimlarniki 750 kg, buqalari 850—1000 kg, ayrimlari 1100 kg gacha. Har bir sigiri o‘rtacha 1200—1400 kg yog‘li (4%) sut beradi. Bōrdoqiga boqilganda 65—68% go‘sht-yog‘ qiladi. Go‘shiti yumshoq va mazali. Gereford qoramol zoti tez yetiladi, yem-xashak tanlamaydi, sharoitga nisbatan chidamli, yaylovlarda boqishga moslashgan. Buyuk Britaniya, AQSH, Kanada, Avstraliya, Yangi Zelandiya, Rossiya va Qozog‘istonda keng tarqalgan. Qozog‘istonda qozoqi va qalmiq qoramol zotlarini Gereford qoramol zoti bilan chatishtirib oqboosh qozoqi qoramol zoti yaratilgan.

Bugungi qoramol zoti malum va mashhur Simmental (Simmental breed)!

Simmental zoti (nemischa Simmental-Zimmental vodiysi). Shveysariyada, mahalliy zotlarni V asrda keltirilgan skandinav zotlari bilan chatishtirish yōli bilan yaratilgan. Unumdorligi yuqoriligi va mahalliy sharoitga tez moslashish

xususiyati tufayli ko'plab mamlakatlarda tarqalgan. Shveysariyadan keltirilgan simmental zot buqalar bilan singdirib chatishtirish orqali qardosh zotlari olingan

bo'lib , turli mamlakatlarda ular turlicha nomlanadi (Germaniya Federativ Respublikasi va Avstriyada - flekfi, Fransiyada- monblyard, Vengriyada- venger ola zoti va hakazolar). Bu zotning sut, sut va gosh't yo'nalishidagi turlari bor. Simmental zoti malla, ola-malla, bazida qizil-ola rangda bo'ladi, boshi va dumining uchi oq rangda, burun “oynasi” pushti, shoxi va tuyoqlari och mumrangda. Buqalarning tirik vazni 800-1100 kg, sigirlarniki-550-600 kg gacha yetadi. O'rtacha yillik sut so'gimi 3500-4500 kg ni, sut yog'liligi 3,8-3,9%ni tashkil etadi. Boqqanda tez semiradi. Buqalar 12 oylik bo'lganda 400-420 kg, 18 oyligida 500-600 kg ga yetadi.

Zot haqida 1871-yilda naslchilik kitobi yaratildi. Olti oylik erkak buqachalarni tirik vazni 150-170 kg keladi. O'rta yoshdagi sigirlarni og'irligi 550-680 kg keladi. Bu zotni buqalari yaxshi sharoitda o'stirilib boqilganda 1 tonnagacha go'sht beradi. Sigirlarning ekstereri sut yo'nalishiga juda mos bo'lib tanasi uchburchaksimon, yelkasi keng, mushaklari past rivojlangan, sigirlarning 95% kosasimon yelin shakliga ega bo'ladi, yelin indeksi ko'rsatgichi 48-50%, sutni oqim tezligi minutiga 2,5 kg sut tarkibidagi yog', oqsil ko'rsatgichlari turli mintaqalarda turlicha bo'lib iqlim sharoitiga va ozuqa bazasiga bog'liq bo'ladi. Isroilda bir bosh sigirdan bir laktasiya davrida 10000 kg sut olishga erishildi, sut tarkibidagi yog' 3,1-3,3% ni va oqsil 2,9% ni tashkil qilgan. Rossiyada esa bu ko'rsatgich laktasiya davrida sut miqdori 7500 kg ni tashkil qilib tarkibidagi yog' 3,5-3,7 % ni oqsil

miqdori 3,2-3,5 % ni tashkil qiladi. Bu zotni mamlakatimiz hududiga chorvachilik bo‘yicha shug‘ullanadigan fermerlarimiz olib kelib samarali foydalanishmoqda.

“Qizil-ola golishtin” uy sharoitida. “Golishtin” zotiga mansub bo‘lgan sigirlarni rekord darajasidagi sigirlar deb ham atashadi. 1983-yilda “Golishtin” zotidagi sigirdan 305 kunlik laktatsiya davrida 25000 kg sut bergan edi. Dunyo bo‘yicha mutlaq rekord aynan shu zotga tegishli. 2004-yilda Julian laqabli sigir 30500 kg sut bergan. “Golishtin” zotiga mansub sigirlarni oziqlantirishda o‘ziga xos ratsion tuziladi. Ozuqadan tashqari mahalliy iqlimni ham hisobga olish kerak. O‘zimizning mamlakatimizda beda o‘simligidan keng foydalaniladi. Ozuqa tarkibidagi protoin miqdori kamida 20% ni tashkil etish kerak. Mollar iliq suv bilan sug‘oriladi, o‘rtacha bitta sigir uchun 7 tonna ozuqa talab etiladi. Qizil-ola golishtin zotidan hozirda dunyo miqyosida Daniya, Shevitsariya, Germaniya va boshqa davlatlar ko‘plab foydalanishmoqda.

Bushiye zoti o‘zimizni milliy qoramol zotimiz hisoblanadi. Sut yo‘nalishidagi zot sanaladi. O‘zbekistonning Sirdaryo viloyatida Mirzacho‘lda yaratilgan. Bu zotni yaratishni M.M. Bushiyev jaydari zebusimon sigirlarni golland zotining bilan,

so‘ngra uni shvits zoti oq quloq tumshuq atrofi qora yoki qizil, sigirlarning vazni 320-432 kg, buqalariniki 700-750 kg yag‘rindan o‘lchanganda balandligi 114-122 sm aylanasi 15-17 sm, 300 kunlik sog‘im davrida 2400-2600 kg, ayrimlariniki 3000 kg gacha sut beradi Sut yo‘g‘ligi 3,9-4,1 % gacha bo‘ladi. 1967-yilda Mirzacho‘l zonasi uchun rayonlashtirilgan zot sifatida tasdiqlandi.

Qo‘sh maxsuldor zotlardan mamlakatimizda rejali ravishda ko‘paytiriladigan zotlaridan simmental, shivts sigirlari mavjud, bu zotlardan ham sut ham go‘sht olinadi. Buzoqlari tug‘ilganida 36-54 kg. gacha bo‘ladi, sigirlari tirik vazni 650-850

kg gacha, buqalariniki 800-1200 kg. gacha keladi. Sut tarkibida yoğliligi ancha yuqori bo‘lib 4,1-4,4%ni tashkil qiladi. Bu zotlar teri-parazitlar kasalliklarga ancha chidamli bo‘lib tog‘ va tog‘ yon bağridagi hududlarga tez moslashadi, ozuqaga talabchanligi yuqori. Hozirda Jizzax, Qashqadaryo, Sirdaryo, Andijon viloyatlarida mavjud.

Ushbu qoramol zotlari asosan mamlakatimizga va qolaversa viloyat, tumanlarga olib kelinib iqlim sharoitiga tez moslashtirishi va hozirgi kunda yuqori darajada mahsulot olish maqsadida zotlardan foydalanilmoqda. Muhtaram Prezidentimiz tomonidan chorvachilik sohasiga subsidiyalar ajratilmoqda. Masalan Paxtaobod tumanida “Har bir oila tadbirkor” shiori ostida parrandalarni ko‘paytirish, sut va go‘sht mahsulotlarini yetishtirish, intensiv usulda baliqlarni ko‘paytirish va yetishtirish, ishlari yo‘lga qo‘yilmoqda. Yoshlarni bandligini ta‘minlash uchun chorvachilik sohasida bir qancha kredit tizimlari joriy etilgan. Buning uchun natijasida yosh fermerlarimizga keng imkoniyatlar yaratilib kelinmoqda. Mamlakatimizda chorvachilik sohasida ajratilayotgan subsidiyalar importni o‘rnini bosuvchi mahsulotlar ishlab chiqarish hajmini yana oshirish imkonini yaratadi.

Xulosa: Xulosam shundan iboratki mamlakatimizda naslchilik sohasida qoramol zotlarini rivojlantirish qishloq xo‘jaligining muhim yo‘nalishlaridan biridir. Asosiy e‘tibor yuqori mahsulдорlikka ega bo‘lgan zotlarni ko‘paytirishga, ulardan sifatli go‘sht va sut mahsulotlari olishga qaratilgan. Jumladan, Qora-ola, Simmental, Shvits, qizil-dasht, sharole, bushuyev, limuzin, shartgorn, gereford zotlari keng tarqalgan. Ushbu zotlar yuqori sut sog‘imi, go‘sht sifatining yaxshiligi va mintaqaviy iqlim sharoitlariga moslashuvchanligi bilan ajralib turadi. Naslchilikning rivojlantirishda ilg‘or texnologiyalarni joriy qilish, sun‘iy uruğlantirish va genetik seleksiya usullaridan foydalanish mahsulдорlikni oshirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shuningdek, boqish va parvarish qilish sharoitlarini yaxshilash, sifatli ozuqa bazasini yaratish orqali qoramol zotlarining salomatligini saqlash ham muhim hisoblanadi.

Naslchilik sohasini takomillashtirish, mamlakat oziq-ovqat xavfsizligini ta‘minlash va eksport salohiyatini oshirish uchun asos bo‘lib xizmat qiladi. Shu bois, qoramol zotlarini tanlash va parvarish qilishdagi ilmiy yondashuv va samarali boshqaruv usullariga e‘tibor qaratilishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar rōyxati:

1. Chorvachilikda iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar tōğrisidagi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-2841-sonli qarori. Toshkent. 2017 yil 16 mart. lex.uz.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-2021 yillarda «O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha harakatlar strategiyasi to‘g‘risidagi PF-4947 sonli Farmoni. Toshkent. 2017-yil. 7-fevral. lex.uz.

3. Mirziyoyev. Sh. 2019-yil 28-martdagi «Veterinariya va chorvachilik sohasida davlat boshqaruvi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi PF-5696-son Farmoni.

4. Nosirov. U. N. Qoramolchilik- Toshkent. 2001.

5. Homidov X.A., Kats M. Dehqon xōjaliklarida qoramollarni parvarishlash va mahsulot yetishtirish bōyicha amaliy tavsiyalar-Toshkent.2011.